

различных видов деятельности школьников и профилактики асоциальных поступков. Источников – 15.

Ключевые слова: эмоциональная напряженность, подростковый возраст, стресс, тревожность, страх, снижение эмоциональной напряженности, делинквентное поведение.

Rebukha L.Z.

THEORETICAL ASPECTS OF EMOTIONAL TENSION AS PSYCHOLOGICAL PROBLEM

Psychophysiological features of adolescence are described in the article. Mental immaturity of adolescent, underdeveloped ability to control their behavior caused the necessity of setting the emotional tension as psychological problem, study of which is necessary for effective planning of different species of pupils' activity and prevention of asocial behavior. Sources – 15.

Key words: emotional tension, adolescence, stress, anxiety, fear, decrease of emotional tension, delinquent behavior.

Ребуха Лілія Зіновіївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Тернопільського національного економічного університету.

УДК 159.9

Тоба М. В.

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В КРАЇНАХ СКАНДИНАВІЇ: ІСТОРИЧНА ПЕРСПЕКТИВА

В статті представлено історичний екскурс щодо розвитку психологічної науки в країнах Скандинавії, зокрема, в Данії, Швеції, Норвегії.

Ключові слова: країни Скандинавії, історична перспектива, англо-саксонсько-американська традиція, ідеалізм, холізм, феноменологія, еkleктична філософія, геїтальтпсихологія, прикладна психологія.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток психологічної науки має свою історію, динаміку, кризові моменти та піки розквіту, аналіз яких складає важливий пласт історико-психологічних знань, котрий створював передумови формування сучасних парадигм та соціально-психологічних практик. Інтелектуальний діалог наукових шкіл, їх комунікація створює свого роду певну площину в якій відбувається обмін науковим досвідом, «спільна творча діяльність», «пошук» і, відповідно, розвиток прогресивних наукових ідей, які забезпечують методологічну основу досліджень та спрямовані на виконання соціального запиту суспільства. Власне, досвід розвитку психологічної науки в країнах Скандинавії у вітчизняній психологічній науці не представлений.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток психологічної науки в країнах Скандинавії, зокрема, Данії, Швеції, Норвегії, характеризується змінами різних парадигм, типів наукового мислення, перетином різних перспектив, які зароджувалися в тих чи інших наукових школах та безпосередньо або дотично входили до світової наукової спільноти як «колективного суб'єкту» формування психологічної думки в тій чи іншій країні на певному історичному проміжку часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукової літератури показав, що на формування психологічної думки в країнах Скандинавії мала вплив

ідеалістична система Платона, в основі якої лежить концепція світу і душі, об'єктивного ідеалізму, проблема відповідності змісту людських знань, адекватності відображення суб'єктом пізнання об'єкту пізнання. Принципи психологічної думки ґрунтувались на ідеях французького філософа Рене Декарта (рефлекси і «пристрасті душі»), нідерландського філософа Бенедикта Спінози (вчення про свободу; діалектичного зв'язку між свободою та необхідністю, «інтелектуальна любов до Бога»), німецького філософа Готфріда-Вільгельма Лейбніца (проблема безсвідомого), англійського філософа-матеріаліста Томаса Гоббса (асоціація ідей), англійського мислителя, прихильника сенсуалізму, як протидії до раціоналізму, Джона Локка.

Одними із найбільш відомих прихильників ідеалізму в Скандинавії були професор Расмус Нільсен (Nielsen (1809-1884) в Копенгагені, Данія; Маркус Монрад (Monrad (1816-1897) в Осло, Норвегія; Крістофер Бустрюм (C.Boström (1798-1866), філософ Швеції XIX століття, який розвивав свою платонівсько-шведську філософію.

Також філософськими передумовами формування психологічних знань слугували принципи холізму (лат. *holos* – цілий, увесь) (А.Мейер, К.Гольдштейн, А.Маслоу).

Історія та методологія психології в країнах Скандинавії знайшла своє відображення в працях норвежського психолога, професора університету в м. Осло Карла Галвора Теїгена (*Teigen*) [3].

Мета статті - представити досвід розвитку психологічної науки в країнах Скандинавії через призму історичної перспективи.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Взаємодію різних парадигм та перспектив, взаємоп впливи між ними можна зрозуміти в реконструкції історичних знань. Як зауважував свого часу М. Ярошевський [2], парадигма об'єднує когнітивне та соціальне, на неї орієнтується в своїй діяльності окремий вчений, але він не є просто виконавцем цих правил. Вивчення особистісних якостей вченого, дозволяє проникнути в лабораторію творчості, простежити генезис і розвиток нових наукових задумів і ідей епохи, яка об'єднана своїми нормами і принципами в певну парадигму; та простежити, коли при зіткненні ідей відбувається «вибух генія».

На формування психології як науки в країнах Скандинавії наклали відбиток різні філософські вчення та наукові тенденції певної історичної епохи. Так, до Другої світової війни скандинавські вчені були заангажовані ідеями В.Вундта, засновника лабораторії експериментальної психології, яка пізніше перетворилась в інститут, який довгий час був важливим міжнародним центром досліджень багатьох країн Європи та Америки, в тому числі і країн Скандинавії, а також принципами гештальтпсихології та частково психоаналізу. Після 1950 років домінуючу позицію, особливо в Швеції, зайняла американська психологія, яка на той час активно позиціонувала науковій спільноті біхевіоризм («стимул-реакція» (S – R)).

Одна із перших датських психологічних книг «Психологія» написана в 1752 році професором математики та філософії Д.Крафтом (1720-1765), а також праця Й.Тетенса (1738-1807) «Про людську природу і її розвиток» (1777). В Копенгагенському університеті, Фредріком Сібберном (1785-1872) була видана книга «Психологічні патології» (1828). Під патологією автор розглядав не психічні хвороби, а людські емоції. Здійснивши їх аналіз, вчений наводить приклади того, як через нові імпульси емоції можуть посилюватись. Репрезентантом Данії був Гаральд Гуффдінг (1843-1931) та його знаменита праця «Психологія, яка більшою мірою ґрунтується на досвіді» («*Psykologi i stora drag, på erfarenhetens grund*»(1882)), де вчений наголошує на необхідності експериментальних досліджень.

Еклектична філософія, яка комбінувала в собі думки від Б.Спінози, Е.Канта та ідеї британського емпіризму знайшла своє місце в роботах норвежського психолога та

філософа Нільса Трешов (1751-1833), а саме в працях «Знання про людей», «Про людську натуру в цілому, особливо її духовну сторону». Власне, його філософські погляди мали неабиякий вплив на формування психологічної думки в Данії, оскільки він був професором Копенгагенського університету, а в 1813 році став професором в університеті в м. Осло (Крістіанія до 1925 року).

Данія представила науковому світу відомого вченого, позитивіста, фізіолога Карла Ланге (1834-1900). Особливу популярність вченому принесла його периферична теорія виникнення емоцій, де він основну роль відводить сомато-вегетативному компоненту. К.Ланге трактує емоції як суб'єктивне утворення, яке виникає, як наслідок нервового збудження, обумовленого станом іннервації і шириною кровоносних судин вісцеральних органів. При цьому, свою теорію дослідник запропонував, не знаючи про існування теорії емоцій У. Джемса і тому теорія отримала назву теорії Джемса-Ланге.

Засновником психологічної лабораторії в Копенгагені в 1886 році був Альфред Легманн (1858-1921). Вчений працював свого часу в лабораторії Вундта разом з американським психологом Кеттел (Cattell). Інженер за освітою він сфокусував свою увагу на приладах, які необхідні для вимірювання психо-фізіологічних показників досліджуваних, зокрема, апарати для дослідження пам'яті, сили мускулів, пневмограф для вимірювання дихання людини. Також вченого цікавила емоційна сфера людини, а саме, що відбувається в організмі людини, коли вона зла, радісна, агресивна, засмучена та за допомогою яких приладів можна це виміряти. Також його увагу привертала мисленнєва діяльність і, зокрема, ним була запропонована терія згідно якої всі психологічні процеси, відбуваються за своєю енергетичною формою і він називає це Р-енергія, яка продукується в нервовій системі. За своєю природою це є фізіологічні процеси, які мають психологічні ефекти, де як психологічна, так і фізіологічна напруга залежить від одних і тих самих ресурсів. В результаті своїх експериментів він показав, що, до прикладу, якщо людина використовує багато енергії для розумових завдань, (підрахунок в голові), тоді є меншою сила мускулів, яку вчений вимірював за допомогою ергографа.

Започаткування в 1888 році *прикладної психології* також здійснювалось за ініціативи А. Легманна. Саме він був залучений, як консультат при розробці упаковки маргарину, де потрібні були знання щодо сприйняття кольорів. Крім того, ним були розроблені тести на пам'ять, увагу, час реакції, координаційні можливості, наприклад, для телефоністів, що повинні реагувати швидко як на візуальні, так і на аудіостимули та тест для пілотів, який включав вивчення часу реакції на світло, їх уваги та реакції на несподівану небезпеку.

На початку 20 століття почала розвиватись феноменологія, як філософський напрям, який, як відомо, започаткував німецький філософ Е. Гуссерль. Власне, феноменологія мала великий вплив на становлення екзистенціалізму, гештальтпсихології, герменевтики та інших психологічних парадигм. Нагадаємо тільки, що згідно феноменології, світ предметної реальності дається людині не як суцільний сам по собі, а як такий, що виявляє себе тільки в структурах людської свідомості, які філософ називає феноменами. Тому філософія повинна розпочинати, вважав Е. Гуссерль, з аналізу свідомості, її структур, певних первинних очевидностей, закладених в самій свідомості, які дозволяють ясно і виразно бачити світ. Свідомість людини, за Е. Гуссерлем, «забруднена» всілякими догматичними твердженнями, судженнями, суперечливою і заплутаною інформацією, нав'язаними ззовні думками, оцінками, двозначністю слів, всім тим, що «вкладає» в нас культура і суспільство, і чим маніпулюється свідомість людини. Тому для індивіда є непрозорим і невідомим власне глибинне «Я», воно затемнене нашаруваннями культури, а звідси людина не готова до неупередженого пізнання світу і себе. Щоб повернутися до ясності свідомості, до первинного, неспотвореного і не викривленого

бачення, треба очистити свідомість від усіх ілюзій, нашарувань і упереджень сучасності і минулого, «пробитися» до достеменного власного «Я» і глибинного сенсу світу.

Названі тенденції наукового світу, безперечно, не могли не відобразитись на формуванні та становленні психологічної думки в Данії. Так датський вчений Л. Фейлберг (1849-1912) не проводив ніяких лабораторних експериментів, але їздив з щоденником, де записував свої спостереження. 6672 сторінки щоденника дали йому можливість проаналізувати безпосередні переживання суб'єктом свого власного буття, що виступає єдиною реальністю, згідно феноменологічної філософії.

Відома праця Е.Рубіна (1886-1951) «Фігури, які сприймаються зором» також була створена в середовищі копенгагенської наукової школи. Феномен «фігури і фону», принцип цілісності здійснили значний вплив на розвиток психології, зокрема, гештальтпсихології. Фігура сприймається як предмет, а фон, як матеріал, зміна одного тільки фону може привести до того, що фігура перестане розпізнаватися; при цьому будь-яка з прилеглих частин може сприйматися і як фігура, і як фон. Однак, сам вчений певною мірою критично ставився до гештальтпсихології, оскільки його науковим інтересом була перцептивна психологія. В силу об'єктивних причин, а саме через своє єврейське походження, в 1944 році Е.Рубіну довелося переїхати з Данії до Швеції.

Феноменологічні погляди Е.Рубіна щодо психології поділяли два його учня – Е.Расмуссен (1900-1996) та Франц Фром (1914-1998). Серед відомих праць Е.Расмуссена варто назвати «Свідоме життя та знання», «Динамічна психологія та її основа», «Потреби та їх аналіз». У 1953 році Ф.Фром видав книгу «Про переживання та поведінку інших», де мова йде про «поведінкову феноменологію».

Значного розквіту психологія зазнала протягом 1960 років. В 1965 році був заснований Інститут клінічної психології на чолі з Л.Остергордом.

Сьогодні щільну нішу займають когнітивна психологія та зоопсихологія, а однією із основних наукових парадигм датської наукової школи виступає постмодернізм (Йоргенсен 2002).

Відносно розвитку психологічної науки в Швеції варто сказати, що основний «науковий бомонд» сфокусувався в м. Упсала та м. Лунд. Дослідження того часу стосувалися нервової системи та органів відчуттів. Так, Магнус Блікс був одним із перших, хто виявив, що чутливість шкіри складається з певного ряду пунктів, де одна частина є чутливою до натискання, інша - до болю або температури.

В 1902 році Сідней Алрутц (1868-1925) заснував в Упсальському університеті першу дослідницьку психологічну лабораторію, а також у 1906 році випустив перший психологічний журнал «Психея», редактором якого він був протягом 14 років. Сферу його наукових інтересів складала такі явища, як гіпноз, медіумізм та потойбічні феномени. Перш ніж стати дослідником С. Алрутц був учасником течії теософії, яка в той час була напіврелігійним рухом, в якому об'єднувались містицизм, індуїзм, медитація. Власне, коли вчений розпочав вивчати психологію, то прагнув дати наукове пояснення всім цим феноменам.

Представником упсальської школи також був І. Дуреман (1925-1979), зоопсихолог та активний послідовник експериментальних досліджень.

Одним із перших шведських репрезентентів в галузі практичної психології був Густав Йадерхолм (Jaederholm)(1882-1936). В 1919 році він був професором в Гетеборзькому університеті (Goteborg) та його основний науковий інтерес стосувався індивідуальних відмінностей людей.

Швеція, на відміну від Данії та Норвегії, на той час не мала окремих психологічних інститутів, тільки в період з 1948 до 1956 роки відкрились психологічні інститути в університетах Упсали, Лунда, Стокгольму та Гетеборга. Значний вплив на розвиток

шведської психологічної думки здійснив Давід Катц (1884-1953), який належав до генерації німецьких експериментальних психологів, які ґрунтували свої наукові погляди навколо феноменологічних та холістичних перспектив. Його науковий інтерес був прикутий до перцептивної психології, особливо до вивчення особливостей сприйняття кольору та тактильних відчуттів, а також психології розвитку та компаративної психології.

Активної фази набули в Швеції психологія праці, педагогічна психологія та військова психологія. Так, в 1943 році розпочав свою роботу психотехнічний інститут в Стокгольмській вищій школі. Основним завданням даного інституту була розробка та апробація тестів, зокрема, розробляються інтелектуальні тести для респондентів різного віку. Так, саме в цей період Д. Катц розробляє тест для дошкільнят.

Лідером військової психології, яка вийшла на наукову авансцену в 1940 роках, стає Т. Гусен, а його асистентом – Г. Екман (1920-1971). Зокрема, Г. Екман почав використовувати складну статистичну методичку, а саме факторний аналіз. Стокгольмська школа під його керівництвом відіграла важливу роль у становленні психологічної кар'єри його послідовників, а саме М.Бюркман (1926-2001), Д. Магнуссон та Л. Хьюберг.

Експериментальна та прикладна психологія посіли домінуючу позицію в становленні психологічних ідей в Швеції. Так, міжнародну славу через проведені експерименти здобув Г. Йоганссон (1911-1999), перцептивний психолог, в 1957 році професор Упсальського університету. Один із таких експериментів полягав у вивченні того, як одні учасники руху сприймають інших учасників дорожнього руху і як це може вплинути на безпеку руху.

В університеті, в місті Лунд, з'явилась дослідницька група, яка була заангажована роботами професорів Г. Сміта та У. Крага, які вивчали ефекти від страхів. Результатом цієї роботи стали тести, які використовуються для дослідження психологічних особливостей пілотів (Defense Mechanism). Крім того, був розроблений тест для клінічного використання (Test Meta Contrast Technique).

Перцептивна психологія, експериментальна, зоопсихологія, соціальна психологія, когнітивна психологія мають великі традиції та репрезентантів в шведській психологічній школі.

Розвиток психологічної науки в Норвегії пов'язаний з такими іменами, як Й. Волд (1850-1907), який навчався гіпнозу в Парижі, Арне Лухен (1850-1930), який позитивно відгукувався про емпіричні дослідження, але сам їх не проводив, Крістіан Аарс (1868-1907), який в 1898 році видав книгу «Введення в психологію».

Теолог та філософ Анатон Аалл (1867-1942) досліджував пам'ять та стверджував, що запам'ятовування залежить не тільки від того, як людина наполегливо намагається запам'ятати, а також від того, як довго людина розуміє, що вона повинна пам'ятати цю інформацію. Студенти, які знали, що тести будуть через короткий термін пам'ятали менше, ніж ті, хто думали, що тестове опитування розпочнеться через декілька тижнів. Вченим були зроблені висновки про те, що запам'ятовування залежить від таких чинників, як інтенції та воля.

Продовжити науковий список може лектор в м. Берген Томас Парр (1862-1935), який досліджував зв'язок між оцінками та рівнем знань з різних предметів. Дослідивши значну кількість респондентів, він прийшов до висновку, що учні з високим рівнем знань в гуманітарних науках також показують високі здобутки і в природничих науках (Чарльз Спірман намагався дослідити цю залежність 10 років потому). Крім того, вчений виявив зв'язок між емоціями та інтелектом. Емоції, згідно Т.Паар, створюють вихідний пункт для мисленневої діяльності і не трактуються ним як ірраціональні.

Актуальною темою в період Першої світової війни була тема дитячих та юнацьких ідеалів. Норвежським дитячим психологом, який займався такими дослідженнями, був Мартін Реумерт (1885-1953). В Данії подібні дослідження проводив А. Легманн.

Історичний екскурс щодо розвитку психологічної науки в Норвегії був би неповним, якщо не згадати відому норвежську дослідницю Г. Енг (1875-1966). Пропрацювавши 14 років вчителем, дослідниця отримала стипендію для навчання в Німеччині, яке закінчила написанням роботи «Абстрактні поняття в дитячому мисленні та мові». Експерименти Г.Енг показали, що діти шкільного віку потребують в двоє більше часу для засвоєння абстрактних слів та асоціацій у порівнянні з конкретними словами. Результатом її наукового спостереження за дитиною своєї сестри, за її розвитком від перших малюнків в молодшому шкільному віці до восьмирічного віку, стала її книга «Дитячі малюнки», яка побачила світ в 1926 році. На її глибоке переконання, дитячий розвиток певним чином є повторенням історії розвитку людської культури, тобто ґрунтувалось на ідеях теорії рекапітуляції. В 1925 році Г. Енг очолила новий психотехнічний інститут в м. Осло, де разом зі своїми науковими співробітниками займалась розробкою тестів для різних професій.

Таким чином, формування та розвиток психологічної думки в Норвегії, так само як і в інших країнах Скандинавії, проходило в контексті різних філософських напрямків та парадигм, які і слугували передумовою формування наукової думки, більш-менш спільних наукових знань щодо психо-фізіологічних чи соціально-психологічних явищ, впливали на формування відповідного наукового тезаурусу та понятійного сегменту.

Окрім того, дещо згадаємо про формування фінської наукової школи, яке відбувалось за участі таких репрезентантів, як гегеліанець Дж.Снеллман (1806-1881), професор в м. Гельсінкі Т.Реін (1838-1919). Також нова психологія розвивалась в Фінляндії за участі Г. Нейліка та А. Гротенфельдта, які були учнями В.Вундта. Перша психологічна лабораторія була заснована Е. Кайла в м. Обу (1922) та в м. Гельсінкі в 1932 році. Зокрема, Е. Кайла (1890-1958) професор філософії та психології вважається засновником фінської психології. Основна робота вченого «Особистість», написана в 1934 році. Так, до наукової школи Е. Кайла мали причетність його учні – дослідник пам'яті Й. Врайт та соціальний психолог М. Такала.

На сучасному етапі у кожного із фінських ВНЗ є своя спеціалізація, наприклад, психологи в Шведській академії в м. Турку спеціалізуються на питаннях агресії, злочинної поведінки, наркотичного впливу; в Університеті Турку їх увага сфокусована на нейропсихології, когнітивній психології, в Університеті Тампере – на проблемах, які є близькими до психіатрії, психології емоцій, психології розвитку. Найбільш широкопрофільним, безумовно, є університет в м. Гельсінкі. Останні роки значного розвитку та популярності зазнала медична психологія, яка, власне кажучи, користується високим соціальним запитом як у Фінляндії, так і в інших країнах Скандинавії.

Висновки. Аналіз наукових досліджень вказує на те, що значний вплив на становлення і розвиток психологічної науки в країнах Скандинавії, зокрема Данії, Норвегії, Швеції, мали англо-саксонсько-американські традиції інтерпретації психологічних явищ та процесів. Власне, на сьогодні ключовою особливістю пізнавальної ситуації в науці з позиції сучасних дискурсів є те, що вони дозволяють вивчати психологічний розвиток людини не вириваючи його з різноманітних контекстів соціокультурного, культурно-історичного і повсякденного життя.

Відповідно, наукові школи Скандинавії, як і наукові школи інших країн, намагались виробити неідеалізовані, недогматичні погляди на різні теорії та парадигми, відкинути абсолютизацію будь-якої із них та сформувані загальні закономірності та підходи щодо розуміння психіки та об'єкту психологічного знання, які, безперечно, були пов'язані із загальним контекстом культурно-історичної епохи та специфікою скандинавської культури.

Література

1. Роменець В.А. Історія психології IX початку XX століття / В.А.Роменець. - К. : Вища школа, 1995. - 614с.
2. Ярошевский М.Г. История психологии: от античности до середины XX века / М. Ярошевский. - М., 1996. - 463с.
3. Karl Halvor Teigen. En psykologihistoria. - Stockholm: Liber, 454s.

References

1. Romenets' V.A. Ístoriya psikhologii ÍKH pochatku KHKH stolíttya / V.A.Romenets'. - K. : Vishcha shkola, 1995. - 614s.
2. Yaroshevskiy M.G. Istoriya psikhologii: ot antichnosti do serediny KHKH veka / M. Yaroshevskiy. - M., 1996. - 463s.
3. Karl Halvor Teigen. En psykologihistoria. - Stockholm: Liber, 454s.

Тоба М.В.

Развитие психологической науки в странах Скандинавии: историческая перспектива

В статье представлено исторический экскурс относительно развития психологической науки в странах Скандинавии, в частности, в Дании, Швеции, Норвегии.

Ключевые слова: страны Скандинавии, историческая перспектива, англо-саксонско-американская традиция, идеализм, холизм, феноменология, эклектическая философия, гештальтпсихология, прикладная психология.

Toba M.V.

The development of psychological science in the Nordic countries: a historical perspective

The article presents a historical review on the development of science psychological in Nordic countries, particularly Denmark, Sweden and Norway.

Key words: Nordic countries, historical perspective, the Anglo-Saxon-English tradition, idealism, holism, phenomenology, eclectic philosophy, Gestalt psychology, applied psychology.

Тоба Маріанна Василівна – доктор психологічних наук, професор кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк.

УДК 159.9:32 (075)

Траверсе Т. М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОМИЛОК ПОЛІТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

У статті наведено результати дослідження політичного мислення у частині відхилень, помилок пошукового процесу. Визначено психологічні детермінанти помилковості політичного мислення. Джерел – 2.

Ключові слова: політичне мислення, помилки політичного мислення.